

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УМАНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПАВЛА ТИЧИНИ
Факультет соціальної та психологічної освіти
Кафедра педагогіки та освітнього менеджменту**

Ткачук Максим Михайлович

**ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ
ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ МІЖКУЛЬТУРНОГО ДІАЛОГУ В
ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ**

Спеціальність 011 Освітні, педагогічні науки

РЕФЕРАТ

магістерської роботи
за освітньо-науковою програмою
«Освітні, педагогічні науки» (Педагогіка вищої школи)

НАУКОВИЙ КЕРІВНИК:

кандидат педагогічних наук, доцент
Ткачук Лариса Василівна

Умань – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. МІЖКУЛЬТУРНИЙ ДІАЛОГ ЯК ПЕДАГОГІЧНИЙ І КУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ.....	9
1.1. Поняття «міжкультурний діалог» в сучасних наукових дослідженнях.....	9
1.2. Сутність, зміст та принципи міжкультурного діалогу в професійній підготовці учителя іноземної мови.....	24
РОЗДІЛ 2. ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ МІЖКУЛЬТУРНОГО ДІАЛОГУ	42
2.1. Діагностика готовності майбутніх учителів іноземних мов до організації міжкультурного діалогу в освітньому процесі.....	42
2.2. Експериментальна перевірка ефективності шляхів удосконалення процесу формування готовності майбутніх учителів іноземних мов до організації міжкультурного діалогу.....	71
ВИСНОВКИ.....	87
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	92
ДОДАТКИ.....	108

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження В умовах світових глобалізаційних, інтеграційних, міграційних процесів, системних зрушень, що відбуваються у світовій та українській педагогічній галузі, ускладнення міжособистісних, міжетнічних, міжкультурних взаємин у суспільстві, актуалізується проблема розробки та використання адекватних змін у соціокультурному оточенні індивіда освітньо-культурних стратегій і практик, які б сприяли його розвитку і саморозвитку, самоорганізації й самореалізації [14; 48; 59].

Інтелектуальна комунікативно-діалогічна компетентність у таких умовах постає принциповою та імперативною вимогою до професійної підготовки учителя іноземної мови, який знайомить учня з іншомовним культурним простором [62; 85; 95; 156; 157].

У документах міжнародних організацій: «Статут ООН» (1945 р.); «Декларація прав людини» (1948 р.); «Конвенція ЮНЕСКО проти дискримінації в освіті» (1960 р.); «Декларація прав громадян, які належать до національних, етнічних, релігійних чи мовних меншин» (1992 р.); «Декларація принципів толерантності» (1995 р.); «Загальна декларація про культурну різноманітність» (2001 р.); «Бухарестська Декларація етичних цінностей та принципів вищої освіти у Європі» (2004 р.); «Конституція Європейського Союзу» (2005 р.); «Біла книга міжкультурного діалогу» (2008 р.); Документ Ради Європи «Компетентності для культури демократії – Живемо разом як рівноправні громадяни в культурно багатоманітному демократичному суспільстві» (2016 р.); «Велика хартія університетів» (2020 р.) проголошуються ідеї формування світовою спільнотою індивідуальної і колективної культурної та етнічної ідентичності, підкреслюється ключова роль освіти у підвищенні соціального добробуту кожної людини, підтримці її свобод та прав, формування міжкультурної компетентності й здатності до міжкультурного діалогу.

В Україні прийнято низку законодавчих актів та нормативно-правових документів, в яких окреслено концептуальні положення щодо важливості розвитку міжкультурної компетентності й здатності до міжкультурного діалогу

в сучасному глобалізованому суспільстві, зокрема: «Акт проголошення незалежності України (1991 р.); «Декларація прав національностей України» (1991 р.).

Важливість розгляду досліджуваної проблеми актуалізується державними документами, що регулюють освітній процес: Закон України «Про національні меншини в Україні» (1992 р.); «Конституція України» (1996 р.); Державна національна програма «Освіта (Україна ХХІ століття)» (1993 р.); Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2020–2021 року (2013 р.); Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді» (2015 р.); Концепція Нова українська школа (2016 р.); Закон України «Про вищу освіту»(2017 р. зі змінами 2019 р.) пріоритетними завданнями освіти визнають підготовку молоді, здатної до мирного співіснування і співпраці з представниками інших культур, здатної культивувати ідеї розуміння «Іншого» та набувати комунікативних і мовленнєвих умінь та навичок консенсуальної взаємодії з представниками інших культур [73].

В умовах сучасного полікультурного суспільства вагомого значення набуває вища педагогічна освіта, оскільки фахова підготовка вчителів іноземних мов в умовах глобалізаційних змін, розширення міжкультурних комунікацій у світі набуває особливої актуальності та узгодження із реальними потребами національної спільноти. Особлива роль в оволодінні стратегіями і тактиками міжкультурного діалогу надається освіті, яка покликана сприяти інтелектуальному, етичному та духовному порозумінню людей, прийняттю й розумінню різних культур. Від рівня сформованості готовності вчителів іноземних мов до організації міжкультурного діалогу на засадах взаємоповаги, взаємоспівробітництва, взаємодопомоги та взаємопідтримки незалежно від етнічної приналежності, національності, віросповідання, культурних уподобань залежить підвищення конкурентоспроможності держави на міжнародному ринку, рух людства до інтеграції і спільного поступу, його подальший прогрес [2; 20; 25; 117].

Проблему культури як специфічного феномену, що виражається в проєкції культури суспільства на окремого індивіда, досліджували В. Біблер, Л. Виготський, М. Каган, О. Кузьменко, Ю. Лотман та ін,

Діалог як спосіб осягнення світу, мислення, стосунків з людьми був і є предметом ґрунтовних досліджень науковців (М. Бахтін, В. Біблер, М. Бубер, О. Гомілко, В. Євтух, М. Каган, Г. Кучинський, Ю. Лотман, В. Межуєв, В. Табачковський та ін.). Ці дослідження доводять, що діалог сприяє здійсненню спільних проєктів, мирному вирішенню конфліктів, він є шляхом до пошуку нових можливостей, до взаєморозуміння та взаємозбагачення, подолання бар'єрів між націями, державами, культурами.

Дослідження діалогу та інтеграції в освіті (О. Жук, Ю. Зуєв, П. Кендзьор, Д. Майборода, Л. Панченко, Т. Скубашевська, І. Соломадін, М. Триняк та ін.) засвідчують, що вища освіта на основі діалогічного мислення особистості формує методологію саморозвитку й пізнання, а також сприяє становленню здобувачів вищої освіти як суб'єктів навчання.

Науковці досліджували різноманітні аспекти педагогічної діяльності та особистості викладача, що впливають на пошук нових перспективних підходів до підготовки майбутнього вчителя в системі вищої освіти (В. Безлюдна, І. Білецька, Г. Бондар, С. Деркач, Є. Мамчур та ін.); педагогічних умов формування діалогічних умінь здобувачів вищої освіти (Н. Мілько), формування їх готовності до діалогічного навчання (Н. Бориско) та організації навчального діалогу (Л. Балакіна, В. Горшкова, Т. Дикун та ін.).

Аналіз теоретичних джерел і практики підготовки вчителів іноземних мов у закладі вищої педагогічної освіти засвідчує, що потребують уваги питання формування готовності майбутнього вчителя іноземної мови до організації міжкультурного діалогу та забезпечення формування цієї готовності у процесі професійної підготовки. Саме це і спонукало нас до вибору теми кваліфікаційної роботи **«Формування готовності майбутнього вчителя іноземної мови до організації міжкультурного діалогу в освітньому процесі»**.

Мета дослідження: на основі теоретичного аналізу проблеми дослідження обґрунтувати та експериментально перевірити шляхи удосконалення процесу формування готовності майбутніх учителів іноземної мови до організації міжкультурного діалогу в освітньому процесі.

Для досягнення мети визначено такі **завдання:**

1. Дослідити стан наукової розробленості проблеми формування готовності майбутнього вчителя іноземної мови до організації міжкультурного діалогу в освітньому процесі у теорії і практиці, розкрити сутність ключових понять дослідження.

2. Вияснити сутність, зміст та принципи міжкультурного діалогу в професійній підготовці учителя іноземної мови.

3. Визначити характеристики та рівні сформованості готовності майбутнього вчителя іноземної мови до організації міжкультурного діалогу в освітньому середовищі університету.

4. Теоретично обґрунтувати та експериментально апробувати шляхи удосконалення процесу формування готовності майбутніх учителів іноземної мови до організації міжкультурного діалогу в освітньому процесі.

Об'єкт дослідження – процес формування готовності майбутніх учителів іноземної мови до організації міжкультурного діалогу в освітньому процесі.

Предметом дослідження є шляхи удосконалення процесу формування готовності майбутніх учителів іноземної мови до організації міжкультурного діалогу.

Методи дослідження: теоретичні: аналіз філософської, культурологічної, соціологічної, психолого-педагогічної літератури й передового педагогічного досвіду; емпіричні: педагогічне спостереження, бесіда, анкетування, педагогічний експеримент, метод вивчення документації та студентських робіт для визначення стану й перспективи підготовки майбутніх учителів іноземної мови до організації міжкультурного діалогу в освітньому процесі.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота проводилася на базі факультету іноземних мов Уманського державного

педагогічного університету імені Павла Тичини. У дослідженні взяло участь 106 респондентів.

Теоретичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що сутність, значення та роль міжкультурного діалогу в навчанні розглянуто в контексті професійної підготовки майбутнього вчителя іноземної мови; розкрито теоретичні та практичні досягнення педагогіки у вирішенні проблеми підготовки майбутніх учителів іноземної мови до організації міжкультурного діалогу в освітньому процесі; схарактеризовано готовність майбутніх учителів іноземної мови до організації міжкультурного діалогу в освітньому процесі як складного психологічного утворення у структурі особистості та певного компетентнісного еталону розвитку майбутнього вчителя в системі вищої освіти; теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено ефективність шляхів підвищення готовності майбутніх учителів іноземної мови до організації міжкультурного діалогу в освітньому процесі.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що апробовані методи і методики підготовки майбутніх учителів до міжкультурного діалогу доцільно запроваджувати у процесі діалогізації навчання в освітніх закладах різного рівня, у системі післядипломної освіти вчителів іноземної мови. Провідні ідеї дослідження та методичні поради можуть слугувати основою вибудовування індивідуальних культурно-освітніх траєкторій здобувачів вищої освіти та підготовки ними кваліфікаційних (курсних, дипломних), конкурсних робіт.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дослідження були представлені на Шостій Міжнародній науково-практичній конференції **«Модернізація освітнього середовища: проблеми та перспективи»** (УДПУ, 8–9 жовтня 2020 р.), X Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції **«Актуальні проблеми підготовки сучасного педагога: теорія, історія, практика»** (УДПУ, 26 листопада 2020 р.).

Опубліковані тези: Ткачук М. Роль міжкультурного діалогу у професійній підготовці майбутнього вчителя іноземної мови. Актуальні проблеми підготовки сучасного педагога: теорія, історія, практика»: матеріали

Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (м. Умань, 26 листопада 2020 р.) / гол. ред. Бойченко В. В. Умань : ВПЦ «Візаві». С. 154–159.

Структура та обсяг роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (162 найменування), додатків на 2 сторінках. Загальний обсяг роботи – 109 сторінок, основний зміст – 91 сторінка. Робота містить 8 таблиць.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі викладено результати теоретичного узагальнення й розв’язання завдання формування готовності вчителів іноземної мови до організації міжкультурного діалогу в освітньому процесі, що дозволило обґрунтувати шляхи забезпечення підвищення ефективності цього процесу. Результати теоретичного аналізу й експериментальної роботи засвідчили досягнення мети, розв’язання поставлених завдань, що надає підстави для формулювання таких висновків:

1. Проведений аналіз наукової літератури показав, що дослідники розглядали окремі аспекти проблеми формування готовності вчителів іноземної мови до організації міжкультурного діалогу в освітньому процесі. Зокрема ними доліджено культуру як специфічний феномен, використання міжкультурного діалогу в освіті, сутнісні характеристики феномену міжкультурного діалогу, особливості процесу формування готовності до міжкультурного діалогу, функціонування освітнього середовища закладу вищої освіти, світоглядні позиції використання міжкультурного діалогу в освітньому процесі закладів вищої освіти.

На основі аналізу понять «культура», «міжкультурна комунікація», «діалог» розкрито сутність міжкультурного діалогу. Міжкультурний діалог представлено як багатогранний феномен, під яким розуміють таку форму і спосіб комунікації двох культурно відмінних людських груп і спільнот, націленх на взаєморозуміння, відвернення та попередження конфліктів, коли кожна із сторін визнає іншу як рівну, виявляє до неї інтерес, визнає її відмінність, поважає її унікальність і водночас через пізнання і визнання

характеристик іншої культури поглиблює уяву про себе, чіткіше усвідомлює себе, свої контури і якості, поглиблює самоідентичність.

2. Вияснено сутність, зміст та принципи міжкультурного діалогу в професійній підготовці учителя іноземної мови. У контексті професійної підготовки майбутніх учителів іноземної мови до організації міжкультурного діалогу в освітньому процесі міжкультурний діалог обґрунтовано як спосіб входження здобувачів вищої освіти у простір пізнання світу, іншої культури, власного внутрішнього світу та як принцип розуміння і пізнання невідомого в культурі. Підтверджена актуальність ідеї міжкультурного діалогу, який постає не тільки фундаментом професійно-педагогічної освіти, а й світоглядним орієнтиром інтелектуального, духовно-морального зростання і порозуміння та єднання суб'єктів навчання.

На основі теоретичного аналізу наукових джерел доведена необхідність орієнтації підготовки майбутніх учителів іноземної мови на різнобічний розвиток особистості, що не може здійснитися без діалогу.

3. Визначено характеристики та рівні сформованості готовності майбутнього вчителя іноземної мови до організації міжкультурного діалогу в освітньому середовищі університету.

Готовність майбутніх учителів іноземної мови до організації міжкультурного діалогу в освітньому процесі визначено як комплекс теоретичних знань, практичних умінь, особистісних властивостей і професійно значимих якостей, зумовлених вимогами до педагога, які дозволяють регулювати його діяльність; особливий особистісний стан, який передбачає наявність у суб'єкта образу структури дії і постійної спрямованості свідомості на її виконання; психічний стан особистості, що характеризується наявністю установки на усвідомлення мети, завдань, визначенням способів діяльності.

Виокремлено рівні сформованості готовності майбутніх учителів іноземної мови до організації міжкультурного діалогу в освітньому процесі (високий, середній, низький) й відповідно розкрито їх змістове наповнення.

Для обґрунтування шляхів підвищення ефективності процесу формування готовності майбутнього учителя іноземної мови до організації міжкультурного

діалогу в освітньому процесі проведено констатувальний експеримент, результати якого засвідчили переважання низького рівня її сформованості у здобувачів вищої освіти контрольної і експериментальної груп.

4. Теоретично обгрунтовано та експериментально апробовано шляхи удосконалення процесу формування готовності майбутніх учителів іноземної мови до організації міжкультурного діалогу в освітньому процесі. Такими шляхами визначено: спрямування професійної підготовки майбутнього вчителя іноземної мови на усвідомлення сутності та ролі міжкультурного діалогу в навчанні та в особистісному зростанні його суб'єктів; упровадження у професійну підготовку майбутніх учителів іноземної мови принципу діалогу у процесі набуття комплексу інтегральних, загальних та фахових компетентностей, де комунікативно-когнітивна компетентність виконує наскрізну функцію; подолання монологічності у цілях, змісті, технологіях і методах професійної підготовки майбутнього учителя іноземної мови до організації міжкультурного діалогу в освітньому процесі та в практиках широкого культурно-освітнього простору; формування навичок організації міжкультурного діалогу майбутнім вчителем іноземної мови.

Для реалізації завдань формувального етапу експерименту було зарозроблено і запроваджено тренінг «Організація міжкультурного діалогу в освітньому процесі закладу загальної середньої освіти». Зокрема темами тренінгу були: «Вчимося бути толерантними», «Секрети міжкультурної комунікації», під час яких використано практичні вправи «Дві культури», «Привітання», «Ярлики», «Пари слів», «Павутиння забобонів», «Безлюдний острів», «Знайомство», «Вільний мікрофон», «Чим ми схожі?», «Займи позицію», «Я принциповий, але толерантний», «Я толерантний, але принциповий».

У рамках тренінгу були використані методи, спрямовані на оволодіння здобувачами вищої освіти знаннями, вміннями та навичками щодо міжкультурного діалогу, зокрема лекції-візуалізації, лекції-екскурсії, бінарні лекції, семінари-дискусії «Сутність і значення міжкультурного діалогу», «Роль феномену «міжкультурний діалог» в міжособистісній взаємодії»,

«Міжкультурний діалог. Взаємодія різних культур. Види міжкультурного діалогу. Структура міжкультурного діалогічного акту», «Шляхи вирішення міжкультурних конфліктів в індивідуалістичних та колективних культурах», «Особливості побудови міжкультурного діалогу в освітньому середовищі закладу загальної середньої освіти», «Поняття культури. Діалог культур. Культурна специфіка», «Особливості крос-культурних відмінностей у системі невербальної комунікації», «Міжкультурна взаємодія: сутність, структура, технології та особливості реалізації», «Міжкультурна професійна діяльність та мультикультурні можливості в освітньому середовищі закладу загальної середньої освіти».

Під час практичних занять щироко використовувались технології інтерактивного навчання: рольові ігри – «Міжкультурний діалог», «Формула толерантності»; метод дискусії «Чи є актуальною проблема етнічної ідентичності особистості в сучасному світі?!, «Міжкультурна компетентність – шлях до миру?»; педагогічних ситуацій «Довіра», «Обговори свої проблеми», «Вислухай мене»; мозкового штурму «Навіщо людині свої правила?», «Очікування», «Беру на себе зобов'язання», «Гімн імені», «Комплімент», «Оберіг», «Побажай собі та іншим...», «Інтелектуальний марафон»; аналіз та обговорення історій та ситуацій з художньої та сучасної публіцистичної літератури, перегляд фрагментів фільмів, відеороликів, відео-блогів у соціальних мережах, стендап-виступів відомих науковців та меценатів світу з питань міжкультурної взаємодії.

Ефективність визначених та експериментально перевірених шляхів формування готовності майбутніх учителів іноземної мови до організації міжкультурного діалогу в освітньому процесі доведено результатами формувального експерименту: кількість здобувачів вищої освіти із високим рівнем сформованості готовності до організації міжкультурного діалогу в експериментальній групі, порівняно з констатувальним експериментом збільшилася на 29,5 %, із середнім – збільшилася на 6.8%, із низьким – зменшилася на 36,3 %; в контрольній групі: з високим рівнем – збільшилася на

4,5%; із середнім – збільшилася на 13,6%, з низьким рівнем – зменшилася на 18.1%.

Результати контрольного зрізу засвідчили позитивну динаміку сформованості готовності майбутніх учителів іноземної мови до організації міжкультурного діалогу в освітньому процесі:

Позитивний результат роботи було досягнуто за допомогою поглиблення теоретичних і практичних знань здобувачів вищої освіти щодо базових понять організації міжкультурного діалогу, особливостей іншомовних культур тощо; збагачення змісту занять із навчальних предметів («Практика усного та писемного мовлення», «Лінгвокраїнознавство», «Країнознавство», «Історія зарубіжної літератури» та ін.); накопичення знань про сутність планування процесу навчання міжкультурному спілкуванню на заняттях з іноземної мови й поза ними у рамках тренінгу та у межах дисциплін; організації відвідування здобувачами вищої освіти педагогічної практики в закладах загальної середньої освіти; залучення майбутнього вчителя до самостійної роботи з формування навичок міжкультурної комунікації за допомогою комунікативних умінь у період навчальних практик.